

حریم خصوصی در فقه و حقوق

سمیه مالکی

چکیده

حق حریم خصوصی از جمله حقوقی است که نه امروز و نه دیروز بلکه همزاد با آفرینش انسان از سوی خداوند متعال برای انسان وضع شده است.

هر انسانی در جامعه دو شخصیت دارد: شخصیتی که با آن در جامعه و در بین مردم زندگی می کند و شخصیتی که در زندگی شخصی و درونی خود از آن برخوردار است. فاصله این دو شخصیت در بین افراد نسبی است. ممکن است در شخصیتی این دو حوزه کاملاً متضاد باشد و در شخص دیگری از همگونی بیشتری برخوردار باشد. در هر صورت اصل وجود دو شخصیت برای افراد تردیدناپذیر است. لذا کسی دوست ندارد که شخصیت و رفتار و کردارهای ناشی از شخصیت درونی و خصوصی او برای دیگران آشکار باشد و تجاوز به این حریم را شکسته شدن شخصیت و از بین رفتن کرامت خود تلقی می کند.

بنابراین حریم خصوصی یک حق طبیعی و مسلم فرد است که توجه به آن، از توجه به شأن و منزلت انسانی نشئت گرفته و به یکی از مهم ترین مسائل حقوق بشر در عصر جدید در جوامع مدنی تبدیل شده است. حال اینکه حفظ حریم خصوصی اشخاص تا چه اندازه مورد توجه شارع مقدس نیز بوده است؟ چه احکامی در فقه اسلامی، ناطر بر اهمیت حفظ حریم خصوصی افراد می باشد؟ و در حقوق موضوعه ایران، چه قوانینی در خصوص این باب وضع شده است؟ مسائلی هستند که این نوشتار سعی دارد تا با جمع آوری اطلاعات بصورت کتابخانه ای و فیش برداری از کتب و منابع الکترونیکی و ... می باشد بران پاسخ دهد و اطلاعات جمع آوری شده به روش توصیفی - تحلیلی ارائه می گردد.

البته آنچه مسلم است، این است که دین مبین اسلام از همان ابتدا به این حق اساسی انسان توجه خاص داشته و تحت عناوین مختلف حمایت های جدی از این حق مسلم افراد را مبذول داشته است.

واژگان کلیدی: حریم، حریم خصوصی، حقوق،

از آن زمان که بشر پا به گیتی نهاد ، همواره در تلاش بوده تا برای رسیدن به آرامش و آسایش مطلوب ، مرز مطمئن و غیر قابل گزندگی ، میان اموری که شایسته نیست سا بر افراد نسبت به آن ها آگاهی پیدا کنند به هر نحو در آن دخالت نمایند ، ایجاد کند. این همان چیریسست که از آن به عنوان حریم خصوصی یاد می شود . شخصیت و آبرو ، ناموس ، خانه ، محل کار ، اموال از آن جمله اند.

حریم خصوصی یکی از ارزشمندترین مفاهیم انسانی و یکی از اصول سازمان بخش جامعه مدنی است . علیرغم سابقه کوتاه غرب در حمایت از حریم خصوصی ، حمایت از آن در حقوق اسلامی از قدمت بسیار برخوردار است . این مسئله با تاکید های بسیار در منابع اسلامی و با عناوین مختلف مورد توجه بوده و در آیات متعددی از قرآن مجید بر لزوم رعایت حریم اشخاص تاکید شده است . سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام و سیره نیز سرشار از توصیه هایی در پرهیز از نقض مصادیق مختلف حریم خصوصی است .

حرمت تجسس ، ممنوعیت غیبت و ممنوعیت سوءظن ، از جمله مصادیق است که برای حفظ حریم خصوصی اشخاص در شرع مقدس تشریع شده است.

در نظام حقوقی ایران نیز ، تحت عناوین مختلف به حفظ حریم خصوصی اشخاص توجه شده و لیکن در برخی موارد به اهمیت این حق و آثار ناشی از آن در روابط افراد با یکدیگر چنان که باید حمایت های لازم صورت نگرفته است .

از این رو تحقیق حاضر در صدد است که حق حریم خصوصی را با تکیه بر آیات و روایات معصومین علیهم السلام در فقه بررسی کرده و تصویری از حقوق موضوعه ایران در حمایت از این حق مسلم افراد را ارائه دهد.

اهمیت و ضرورت مساله

حریم خصوصی یک حق طبیعی و مسلم هر فردی است که توجه به آن ، به عنوان یکی از اساسی ترین مصادیق حقوق بشر ، از توجه به شأن و منزلت انسانی و ارزش های مبتنی بر آزادی ها نشأت گرفته و به یکی از مهمترین مسائل حقوق بشر در عصر جدید در جوامع مدنی تبدیل شده است.

اما امروزه با همه توجهی که به این حق مسلم و ابتدایی هر فرد شده است ، کم نیستند کسانی که تحت عناوین مختلف ، وارد حریم خصوصی افراد گشته و مشکلات جدی را در سطح جامعه برای آنان ایجاد می نمایند . و یا بالعکس برخی با طرح موضوع حریم خصوصی مانع انجام برخی از احکام شرع مانند امر به معروف و نهی از منکر در جامعه می شوند.

فلذا بررسی کلی چارچوب حریم خصوصی و تعریف و احکام آن مورد نیاز است . چرا که بی توجهی به احکام شرع مقدس و نیز ناکارآمدی برخی قوانین از جمله مواردی هستند که در نقض حریم خصوصی اشخاص توسط برخی افراد سودجو موثر بوده و آنان را نسبت به ارتکاب این امر غیر اخلاقی جسورتر می نماید.

پیشینه مساله :

در زمینه حریم خصوصی در فقه و حقوق ، مقالاتی ارائه شده است ، از جمله « حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام ، تطبیقی و ایران » توسط آقای باقر انصاری در سال ۱۳۸۶ و نیز « حریم

خصوصی و جامعه اطلاعاتی « توسط آقای حمید شهریاری قابل دسترسی در پرتال جامع علوم انسانی تالیف شده است.

هر چند که در این آثار حریم خصوصی از منظر اسلام و حقوق بررسی شده و لیکن بعد فقهی مساله تعمیق نگری نشده و تنها به صورت نمونه ای و خلاصه دیدگاه اسلام بیان شده است. در تحقیق حاضر سعی بر این است که بعد فقهی مساله با تعمیق و توضیح بیشتر مورد بررسی قرار گرفته و ظرافت هایی که در اسلام جهت حفظ حریم خصوصی افراد توجه شده است ؛ بیان گردد.

مفهوم شناسی

حریم در لغت بر وزن فعیل از ریشه ی « حرم » به معنای محدوده، بازداشته شده، گرداگرد، دور و بر و اطراف است. (انصاری- طاهری، ۱۳۷۸ : ۱۶۵۳) نیز به معنی آنچه حرام شده و مس آن جایز نباشد (عمید ، ۱۳۶۳) .

حریم در فقه و حقوق عبارت از محدوده ای است پیرامون ملک از قبیل چاه، زمین و راه که تملک آن شرعاً و قانوناً برای کسی جایز نیست. (انصاری- طاهری، ۱۳۷۸ : ۸۲۴)

برخی حقوقدانان معتقدند چون حریم از حرمت به معنی منع است، در نتیجه تعرض دیگران به صاحب حریم، ممنوع است. (جعفری لنگرودی ، ۱۳۷۸ : ۱۶۵۳)

هم فقیهان و هم حقوقدانان معیار حریم را اضرار به موضوع حریم مقدر کرده اند و از طرف دیگر، تعیین اینکه چنین امری چه زمانی حاصل می شود به عرف واگذار شده است. (انصاری- طاهری، ۱۳۷۸ : ۸۲۴)

قسمت ۵ - ۳ - ۵ - ۱ بند ب مقرر می دارد: « حریم خصوصی کاربران از مصونیت برخوردار بوده و هرگونه دسترسی غیرقانونی توسط رساها و هر مرجع دیگر به فعالیت های اینترنتی کاربران ممنوع می باشد؟

قسمت ۶ - ۱۷، هرگونه نفوذ غیرمجاز به مراکز دارنده اطلاعات خصوصی و محرمانه و تلاش در جهت شکستن قفل رمز سیستم ها را ممنوع اعلام کرده است.

قسمت ۶ - ۱۹، هرگونه تلاش برای انجام شنود و بررسی بسته ها را اطلاعاتی در حال گذر در شبکه را که به دیگران تعلق دارد منع کرده است.

وفق بند ۱۵ آئین نامه دفاتر خدمات حضوری اینترنت، افشای روابط خصوصی افراد و تجاوز به حریم اطلاعات شخصی آنان ممنوع است.

قانون تجارت الکترونیک

قانون تجارت الکترونیک نیز در سال ۱۳۸۲ در جهت حمایت از حریم ارتباطات و داده پیام های شخصی به تصویب مجلس رسید.

ماده ۵۸ این قانون مقرر می دارد: « ذخیره، پردازش و یا توزیع « داده پیام » های شخصی مبین ریشه های قومی یا نژادی، دیدگاه های عقیدتی، مذهبی خصوصیات اخلاقی و « داده پیام » های راجع به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاصی بدون رضایت صریح آن ها به هر عنوان غیر قانونی است ».

در ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیک می خوانیم: « به منظور حمایت از رقابت های مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی تحصیل غیر قانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاه ها و مؤسسات برای خود و یا

افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرر در این قانون خواهد رسید.»

در مواد ۶۰ - ۶۱ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ و ۷۶ این قانون حمایت هایی از داده پیام شده است که جهت جلوگیری از اطاله ی کلام از بازگویی این مواد خودداری می شود.

نتیجه گیری و پیشنهادات

حریم خصوصی یک موضوع فرهنگی است، یک مفهوم انسانی و اجتماعی که مانند تمام مفاهیم انسانی و اجتماعی دیگر، زمان و مکان در تعریف آن نقش بسیار زیادی دارد. جوامع مختلف تعاریف مختلف از این مفهوم دارند و رویکردها به حریم خصوصی با نِرم های اجتماعی تنظیم می شوند.

در آیات متعددی از قرآن کریم - هرچند بطور تحویل گرایانه - بر این حق تأکید بسیار شده است. سنت پیامبر و سیره ی معصومین نیز سرشار از توصیه هایی در پرهیز از نقض مصادیق مختلف آن است. بنابر این دین اسلام از آنجا که دین جامع و جاودانه می باشد به این حق اساسی انسان ها توجه کافی را مبذول داشته و تحت عناوین مختلف از آن حمایت صریح و شفاف کرده است.

قوانین ایران نیز گرچه به تلویح از حریم خصوصی در ابعاد مکانی، حیثیتی اطلاعاتی و ارتباطاتی دفاع می کنند ولی به صراحت از واژه ی حریم خصوصی استفاده نمی کنند. با بررسی قوانین و مقررات موجود این نتیجه حاصل می گردد که قوانین و مقررات فعلی در ایران برای حمایت از حریم خصوصی کافی و مناسب نیست چرا که:

۱- مفهوم حریم خصوصی در قوانین و مقررات فعلی تعریف و شناسایی نشده است. قوانین موجود صرفاً به نحو تلویحی و مفهومی به برخی از مصادیق حریم خصوصی اشاره کرده اند ولی قاعده یا ملاک خاصی برای شناسایی مصادیق مختلف آن مشخص نکرده اند.

۲- حق حریم خصوصی هنوز به عنوان یک قاعده آمده در حقوق داخلی شناخته نشده تا از طریق آن بتوان دامنه شمول و لزوم رعایت این حق را فراگیر تلقی نمود.

در جهت حل مشکلات موجود، راهکارهای زیر پیشنهاد می گردد:

۱- لزوم تدوین قانون خاص برای حمایت از حق حریم خصوصی

۲- در نظر گرفتن ضمانت اجرای متقن و قاطع برای عدم رعایت حق حریم خصوصی

چرا که در قوانین و مقررات فعلی، هیچ عنوان مجرمانه یا مجازات خاصی بطور تفصیلی برای برخی افعال مجرمانه در حیطه حریم خصوصی (همچون انتشار عکس ها و مطالب خصوصی افراد در اینترنت) وجود ندارد.

منابع

کتاب :

*قرآن

*نهج البلاغه - ترجمه محمد دشتی - انتشارات علامه - ۱۳۷۹

- ۱ - آرام - احمد - تفسیر الکاشف - تهران - دارالکتب الاسلامیه - ج ۷ - ۱۴۲۴ق
- ۲ - آمدی - عبدالواحد بن محمد - غررالحکم و دررالکلم - قم - دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم - ۱۳۶۶
- ۳ - انصاری - مسعود و طاهری - محمد علی - دانشنامه حقوق خصوصی - تهران - گنج دانش - ج ۳ - ۱۳۷۸.
- ۴ - بسته نگار - محمد - حقوق بشر از منظر اندیشمندان - شرکت سهامی انتشار - ۱۳۸۰
- ۵ - پاد - ابراهیم - حقوق کیفری اختصاصی - جرائم علیه اشخاص - تهران - دانشگاه تهران - ج ۱ - ۱۳۴۷
- ۶ - جعفری لنگرودی - محمد جعفر - مبسوط در ترمینولوژی حقوق - تهران - گنج دانش - ج ۳ - ۱۳۸۷
- ۷ - حسینی شاه عبدالعظیمی - حسین - تفسیر اثنی عشری - تهران - میقات - ج ۱۲ - ۱۳۶۳
- ۸ - حرعاملی - محمد بن حسن - وسائل الشیعه - تهران - مکتب الاسلامیه - ج ۸ - ۱۳۸۳ ق
- ۱۱ - رازی - فخرالدین - التفسیر الکبیر - بیروت - دارالکتب العلمیه - ج ۱۴ - بی تا
- ۱۲ - طباطبائی مؤتمنی - منوچهر - آزادی های عمومی و حقوق بشر - تهران - دانشگاه تهران - ۱۳۷۵
- ۱۳ - عمید - حسن - فرهنگ فارسی عمید - تهران - امیرکبیر - ج ۱ - ۱۳۶۳
- ۱۴ - قاضی - ابوالفضل - حقوق اساسی و نهادهای سیاسی - تهران - دانشگاه تهران - ۱۳۸۲
- ۱۵ - کاتوزیان - ناصر و همکاران - حکومت قانون و جامعه مدنی - تهران - دانشگاه تهران - ۱۳۸۵
- ۱۶ - کلینی - محمد بن یعقوب - الکافی - تهران - دارالکتب الاسلامیه - ج ۲ - ۱۳۸۸ ق
- ۱۷ - مدنی - سید جلال الدین - حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران - تهران - پایدار - ۱۳۷۷
- ۱۸ - مراغی - احمد بن مصطفی - تفسیر المراغی - بیروت - داراحیاء التراث العربی - ج ۶ - بی تا ۱۹ - مکارم شیرازی - ناصر - اخلاق در قرآن - قم - دارالنشر المدرسه الامام علی بن ابی طالب - ج ۳ - ۱۳۸۵
- ۲۰ - مکارم شیرازی - ناصر و دیگران - تفسیر نمونه - تهران دارالکتب الاسلامی - ۱۳۷۴

۲۱ - منذری - حافظ زکی الدین عبدالعظیم بن عبدالقوی - الترغیب و الترهیب - بی جا - داراحیاء التراث العربی - ج ۳ -

۱۳۸۸ ق

۲۲ - نوروزی - محمد - آسیب شناسی رفتاری از دیدگاه قرآن - قم - مؤسسه بوستان کتاب - ج ۳ - ۱۳۸۶

۲۳ - نوری - حسن بی محمد تقی - مستدرک الوسائل - قم - مؤسسه آل بیت - ج ۹ - ۱۴۰۸ ق

سایت :

۱ - www.shafaqna.com/Persian